

דף שבועי

בס"ד

פרשות ויקרא, תשפ"ג, מספר 1513

מדממת קודש לשירת קודש

יוסף תבורי

דיבור אנושי הקשור לקורבן ציבור שמועדו קבוע מצאנו רק ביום הכיפורים (וי' טז:כא). הכוהן הגדול נצטוו להתוודות על כל חטאי ישראל בשעה שסמך את ידיו על ראש השעיר החי (שם). ראוי להעיר שהתורה מציינת שבאותו יום הובאו שתי כפרות אחרות: פר חטאת של הכוהנים ושעיר החטאת של העם, אך התורה אינה מזכירה בקשר אליהם סמיכה וגם לא וידוי. כידוע, חז"ל קבעו שהכוהן הגדול סומך את ידיו על פר החטאת פעמיים, ובכל פעם מתוודה בפעם הראשונה הוא מתוודה על חטאיו וחטאי בני ביתו (משנה יומא ג, ח) ומאוחר יותר הוא מתוודה שנית ומוסיף את חטאי בני אהרון. לשעיר החטאת של העם לא הוזכרו סמיכה וגם לא וידוי.

מצוות וידוי קיימת בזיקה לקורבן שאין לו זמן קבוע; בשעה שיחיד מביא קורבן על חטא פרטי שלו (וי' ה:ה; במ' ה:ז).³ אבל התורה לא קבעה כאן טקסט קבוע והשאירה את הווידוי לניסוח האישי של החוטא.

מצאנו עוד שלושה טקסטים קבועים במקדש, שאף הם טקסטים לעת מצוא, אבל הם אינם קשורים לקורבן. נזכיר תחילה את השקאת הסוטה כי בטקס זה יש הקרבת מנחה, אבל הטקסט הקבוע בו הוא דיאלוג

עבודת ה' במשכן נערכה ב'דממת קודש',¹ משום שהתורה לא ציוותה לומר טקסטים או לשיר שירה שילו את עבודת הקורבנות. לעבודת הקורבנות נלווה קול מוזיקלי מצומצם ביותר – קול החצוצרות שבהן תקעו בשעת הקרבת העולות והשלמים בימים מיוחדים: "וּבַיּוֹם שִׁמְחַתְּכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרֵאשֵׁי חֻדְשֵׁיכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרוֹת עַל עֲלֹתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שְׁלָמֵיכֶם" (במ' י:). התורה ציוותה גם על השמעת קול שופר, אבל ספק אם קול זה קשור לקורבנות, וגם על השמעת קול זה נצטוו רק פעם בשנה. העבודה היומית הרגילה נעשתה בדממה.

לכאורה, יש דיבור אנושי שאפשר לקשור אותו לסדר עבודת הקורבן היומי, והוא 'ברכת כוהנים' (במ' ו:כב-כו) שהתקיימה בבית שני תוך כדי עבודת הקורבנות (משנה תמיד ז, ב). אך התורה לא קבעה מועד או מקום ל'ברכת כוהנים'. המסורת ההלכתית פירשה שברכת הכוהנים היא מצווה מן התורה בכל מקום ובכל זמן, ללא זיקה מפורשת לעניין הקורבנות.²

* יוסף תבורי הוא פרופ' אמריטוס, המחלקה לתלמוד, אוניברסיטת בר-אילן.

** אני מודה לד"ר בנימין אלבוים, למר אהרן גליק, לרב יעקב לייבוויץ ולגב' יהודית תבורי שקראו את המאמר והעירו הערות מועילות.

1 'קויפמן, תולדות האמונה הישראלית, ב, עמ' 476.
2 ראו, לדוגמא, חזקיה מדיני, שדי חמד, דברי חכמים, סי' סד; כללים, מערכת הנו"ן, כלל לט.

3 התורה אינה מזכירה את חובת הווידוי בקשר לקורבן חטאת (ראו 'גרוסמן, תורת הקרבנות: מחוות של בשר ורוח, ירושלים תשפ"א, עמ' 316-321).

למקדש או לקורבנות.⁴ דומה שמשמעות הביטוי "תמיד לדבר יום ביומו" היא שהשירה התקיימה פעם ביום, אבל אפשר שעמדו כל היום בשירה לפני הארון.

באותו מעמד נזכר גם שדוד מינה את צדוק הכהן ואחיו על הבמה בגבעון "להעלות עלות לה' על מזבח העלה תמיד לבקר ולערב... ועמם הימן וידותן ושאר הברורים אשר נקבו בשמות להדות לה' כי לעולם חסדו... חצרות ומצלתים למשמיעים וכלי שיר האלהים" (דב"ה א טז:מ-מב). היות שהלוויים המשוררים צורפו לכהנים המעלים את התמיד בבוקר ובערב, נראה שגם שירת הלוויים התקיימה פעמיים ביום, בשעת העלאת התמיד. אפשר שהלווי המוזיקלי של הקרבת הקורבנות לא נתחדש רק עתה, כי כפי שרמזנו לעיל, הייתה קיימת קבוצה של לוויים משוררים עוד לפני הבאת הארון לירושלים. אולי הם היו משוררים במשכן ה' שבגבעון, ומה שנתחדש כאן בעניין הלוויים הוא חלוקתם בין המשוררים בגבעון לבין המשוררים לפני ארון ה' שבירושלים.

כאמור, לפי פשט המקרא בדברי הימים, השירה שלפני הארון התקיימה פעם ביום, ואילו השירה שעל הקורבנות התקיימה פעמיים ביום, בשחר ובערב – בזיקה לשני התמידים. אך בעל "סדר עולם" קבע ביחס לשיר שנאמר לפני הארון: "בשחר היו אומ' 'הודו לה' קראו בשמו' עד 'אל תגעו, במשיח' (דב"ה א טז:ח-כב), ובערב היו אומרים 'שירו לה'... והלל לה'" (שם טז:כג-לו).⁵ אפשר שבעל "סדר עולם" הבין שכשם שפירוש "תמיד" שנאמר על קורבנות התמיד הוא 'בבוקר ובין הערביים' (במ' כח:ג-ו), כך "תמיד" שנאמר ביחס לשירה שלפני הארון פירושו הוא 'בשחר ובערב' (סדר עולם שם).⁶ ואפשר שחשב שהשיר לפני הארון מקביל לשיר שבגבעון בשעת הקרבת קורבנות התמיד, ויש

בין הכוהן לאישה, ואין בו פנייה לה' אלא בגוף שלישי (במ' ה:יט-כב).

עוד שני טקסים התקיימו במקדש בליווי טקסט קבוע: הבאת הביכורים (דב' כו:א-יא) ווידי מעשר (שם:יב-טו). לשניהם אין קשר לקורבן כלל, אם כי הביכורים טעונים הנחה לפני מזבח ה' (שם:ד). באשר לווידי מעשר, הרמב"ם סובר שרק לכתחילה צריך לקרוא אותו במקדש (משנה תורה, הלכות מעשר שני ונטע רבעי יא, ו).

וכך, לפי המקרא, התנהל סדר העבודה בדממה של קדושה עד ימיו של דוד המלך. כאשר דוד המלך העלה את ארון הברית מבית עובד אדום הגתי, הוא ציווה ללוות את המסע במוזיקה של כלים ובקולות של משוררים. דוד ציווה "לשיר הלוים להעמיד את אחיהם המשוררים בכלי שיר נבלים וכנורות ומצלתים משמיעים להרים בקול לשמחה" (דב"ה א טו:טז), וכל ישראל השתתף אף הוא "בתרועה ובקול שופר ובחצצרות ובמצלתים משמיעים בנבלים וכנורות" (שם, שם:כח). מהאזכור של הלוויים 'המשוררים' משמע שהייתה קבוצה של לוויים שהיו משוררים "מקצועיים", אבל אין לנו ידיעה מתי הם פעלו ובאיזו מסגרת.

כמובן שהעלאת הארון בליווי מוזיקלי הייתה אירוע חד פעמי, אבל למוחרת, כאשר הארון כבר עמד באוהל שהכין לו דוד, נוצר חידוש גדול. דוד העמיד לפני הארון "מן הלוים משרתים ולהזכיר ולהודות ולהלל לה' אלהי ישראל" (דב"ה א טז:ד), ובסוף נקבע "לאסף ולאחיו לשרת לפני הארון תמיד לדבר יום ביומו" (שם שם:לז). החידוש הזה הוא גם חידוש גדול בתולדות התפילה בישראל. כאן אנו מוצאים לראשונה תיעוד של עבודת ה' על ידי טקסטים קבועים הנאמרים, או מושרים, מדי יום ביומו, ללא זיקה

4 טקסטים אלה הם פסוקי שבח ותודה, אבל בחתימה היחידה באה גם בקשה: 'הושיענו אלקי ישענו...' (ראו לקמן).

5 סדר עולם, מהדורת מיליקובסקי, א, עמ' 262.

6 השו"מ מיליקובסקי, שם, ב, עמ' 246-247.

הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. ואמרו הושיענו א-להי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים להדות לשם קדשך להשתבח בתהלתך. ברוך ה' א-להי ישראל מן העולם ועד העולם ויאמרו כל העם אמן והלל לה' (דב"ה א טז:לד-לו).

הפסוק הראשון, 'הודו... כי לעולם חסדו', משמש חתימה ליחידה כולה, והוא מתכתב עם פסוק הפתיחה של היחידה 'הודו לה' קראו בשמו' (דב"ה א טז:ח). פסוק זה מופיע בספר תהלים בשני מקומות כפסוק החותם מזמור הפותח ב'הודו לה': מזמור קי"ח ומזמור קל"ו. אמנם, מזמור קל"ו חותם בכינוי 'לא-ל השמים' במקום 'לה', אבל הרעיון הוא אחד: מזמור המתחיל ב'הודו' חותם ב'הודו'. שני הפסוקים הבאים, האחרונים ביחידה, מצויים בספר תהלים קו:מז-מח. גם שם הם חותמים מזמור המתחיל ב'הודו לה' כי טוב", אך שם יש להם תפקיד נוסף; הם משמשים ברכה חותמת לכל הספר הרביעי של תהלים.⁸

לסיכום, ראינו כיצד המשכן, שדממה שלטה בו, הפך למקום שיש בו מוזיקה ושירה, ואף ראינו כיצד מוזיקה ושירה הפכו להיות עבודה קבועה לא-להי ישראל, ללא זיקה לעולם הקורבנות.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שייף

8 ראו מנחם הרן, "ארבע הברכות וחמשת הספרים" שבספר תהלים", דברי האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, ח/1 (תשמ"ט), עמ' 1-31. הרן חושב ששלושת הפסוקים הם קיצור של פרק קו - פסוקו הראשון ושני פסוקיו האחרונים. מדבריו משמע שהוא סובר שהלוויים היו משוררים את פרק ק"ו כולו, ובעל דברי הימים רמז לכך על ידי ציון הפסוק הראשון שלו והפסוקים האחרונים.

לשיר לפני הארון בירושלים בזמן ששרו לפני התמיד בגבעון (ראו דברי הימים א כג:ל).

עדיין אין זה ברור מדוע סבר בעל "סדר עולם" שהשיר נחלק לשניים, ולא הניח בפשטות שחזרו על אותו שיר בבוקר ובערב, כפי שעשו, כנראה, בימי בית שני. אולי היה נראה לו שתוכן הטקסט מלמד שיש כאן שתי יחידות שונות: החלק הראשון של המזמור (ח-כב), המקביל לתהלים ק"ה, מביע תודה לה' על יחסו לעם ישראל - על הנפלאות שעשה לעמו, על הברית שכרת עם האבות לתת את ארץ כנען לבניהם, ועל ששמר את עמו בזמן שהלך מגוי אל גוי ומממלכה אל עם אחר. החלק השני (כג-לג), המקביל לתהלים צ"ו, הוא בעל תוכן אוניברסלי. כאן המשורר קורא לכל העמים לשיר לה' כי "כי כל א-להי העמים אֱלילים וה' שְׁמִים עֶשֶׂה" (שם שם:כו). ייתכן שהתוכן השונה כל כך של שני החלקים, יחד עם העובדה שהם מהווים שני מזמורים שונים בתהלים, גרמו לבעל "סדר עולם" לחשוב שכל חלק נאמר בהזדמנות אחרת.⁷ אולם, הציור של תוכן אוניברסלי עם תוכן ייחודי לעם ישראל מצוי גם בספר תהלים במזמורים שונים, כמו מזמור י"ט. מאלף במיוחד הוא מזמור קל"ו, הפותח בגדולת בורא העולם (א-ט), ממשיך בהצלחת ישראל ממצרים ובהבאתו לארץ ישראל (י-כד), וחותם: "נִתַּן לָחֵם לְכָל בְּשֹׂר כִּי לְעוֹלָם חֶסֶד. הוֹדוּ לֵא-ל הַשָּׁמַיִם כִּי לְעוֹלָם חֶסֶד" (כה-כו).

אכן, התבוננות בפסוקים שבסוף השיר מלמדת שבעל דברי הימים ראה בשני המזמורים יחידה ליטורגית אחת. בעל דברי הימים הוסיף, אחרי המזמור השני, שלושה פסוקים שנועדו לחתום את היחידה הליטורגית:

7 על היחס בין המזמורים וספר תהלים ראו: "Adele Berlin, "Psalms in the Book of Chronicles יפת מחקרים במקרא בפרשנותו ובלשונו (בעריכת משה בר-אשר ועוד) תשס"ח, עמ' 21-36.